

INNLEDNING

We have to remember that we have been there, NATO Allies and NATO ... since 2014, training tens of thousands of Ukrainian soldiers, which are now on the frontline in the fight, and that has proven extremely effective.

Jens Stoltenberg¹

Krigen i Ukraina og vår samtidshistore

I sitt store arbeid *Age of Extremes. The Short Twentieth Century, 1914-1991*, fra 1994 definerte historikeren Eric Hobsbawm tida mellom Den første verdenskrigens begynnelse i 1914 og oppløsningen av Sovjetunionen i desember 1991 som «det korte 20. århundret», avgrenset politisk heller enn etter kalenderen. Det nye, gjenoppståtte Russland fra 1992 var nå «blitt redusert til den størrelsen landet hadde ved midten av det 17. århundre».² Vestmaktens løfte til Sovjetunionens siste leder, Mikhail Gorbatsjov, om ikke å utvide NATO østover for at de to tyske statene kunne samles igjen, var et viktig moment i denne prosessen og en forutsetning for at den kunne skje fredlig. Hobsbawm, forsiktig med forutsigelser, mente likevel at «den nåværende fase av den kalde krigens sammenbrudd» på tidlig 1990-tall, «høyst sannsynlig .. vil være midlertidig».³

Den kalde krigens var et ideologisk og stemningsmessig uttrykk for maktbalansen mellom øst og vest. Denne balansen var på sin side konstituerende for freden i Europa. Med oppløsningen av Sovjetunionen forsvant også maktbalansen som underliggende betingelse for denne freden. Med ett slag ble det åpnet opp for nye politiske muligheter og initiativ, sikkerhetspolitisk og økonomisk. De storpolitiske initiativene kunne nå rette seg mot området for det tidligere sovjetiske imperiet. Samtidig strevde de nye, suverene statene som oppstod i kjølvannet av Sovjetunionens oppløsning, med å stabilisere sine interne maktforhold, sine institusjoner og allianser med en «ny» omverden. Ikke minst gjaldt dette Ukraina. Tilsvarende måtte det nye Russland utvikle allianser på nytt både innover i området for det tidligere sovjetiske imperiet og overfor verden ellers, ikke minst EU og USA.⁴ Uløste, indre konflikter fra sovjettida kom opp til overflaten og åpnet for ny innblanding utenfra.

Det er tida etter Sovjetunionens oppløsning med sine politiske, ideologiske, økonomiske og teknologiske prosesser som definerer *vår* samtidshistorie der en fungerende folkerett svekkes og viker plass til håndheving av en «regelstyrt internasjonalt orden» definert ut fra nye hegemoniske forhold. Krigen i Ukraina har satt en ny fase i denne samtidshistoriske prosessen. «Nedteljninga til krig i Ukraina: geopolitisk perspektiv på ein varsla stor-

konflikt» av professor emeritus Oddbjørn Magne Melle og «Om innflytelsesfærer» av den tidligere amerikanske toppdiplomaten Chas W. Freeman Jr., setter en tematisk, geopolitisk ramme for dette heftet av *Vardøger: en samtidshistorisk bakgrunn for en global maktkamp om innflytelsesfærer med Ukraina som slagmark*. Forståelsen av denne samtidshistorien har politiske konsekvenser.

Folkerett, makt og avmakt

Samtidig som Hobsbawm begynte på sitt siste store arbeid, startet arbeidet med å formulere USAs politiske strategi for å gardere seg mot at det sikkerhetspolitiske tomrommet som nå hadde åpnet seg, ble fylt av andre. Det grunnleggende perspektivet ble først formulert bare to måneder etter Sovjetunionens oppløsning av Paul D. Wolfowitz, undersekretær i utenriksdepartementet under president George H. W. Bush (1989-1993):

«Vår første oppgave er å hindre at det gjenoppstår en ny rival på den tidligere Sovjetunionens territorium eller andre steder som kan utgjøre en trussel av samme slag som den tidligere Sovjetunionen. Dette er det viktigste formålet med den nye forsvarsstrategien i regionen og gjør oss i stand til å forhindre at det oppstår noen fiendtlig makt med god kontroll over ressurser tilstrekkelig til å utøve global makt.»⁵

Med USAs/NATOs bombetokt *out of area* – uten mandat i selve NATO-pakten – mot Jugoslavia i mars 1999, utlagt som en «humanitær intervensjon», brøt den første mellomstatlige krigen i Europa etter 1945 ut. NATO ble nå forvandlet fra en antatt sikkerhets- til en åpenbar *usikkerhets*-organisasjon med en doktrine om førsteslag med atomvåpen. Samme år ble Polen, Tsjekkia og Ungarn medlemmer av NATO – klart i strid med løftet om at NATO ikke skulle utvides østover, men desto mer i samsvar med Wolfowitz` doktrine.

Suverenitet og sikkerhet

Et internasjonalt system av suverene stater er ingen garanti mot ekstern påvirkning ved stormaktsrivalisering og imperialisme. Freeman peker på hvordan kampen om innflytelsesfærer etter Den andre verdenskrig og avskaffelsen av kolonisystemet har tilpasset seg det nye, etter-koloniale systemet med suverene stater.

Ifølge et slikt realpolitisk syn har Ukraina som suveren stat rett til å be USA om hjelp til å løse interne konflikter, slik Syria som suveren stat har rett til å be Russland om hjelp til å slå ned terror fra fundamentalistiske islamske grupper og deres allierte mot Syria. Det er heller ikke i strid med folkeretten for en stat, for eksempel USA, å øve innflytelse på et annet land for å etablere egne baser der, for eksempel i Norge, eller bevirke at et land blir medlem av NATO når dette landet, for eksempel Ukraina, gir sitt samtykke. Men om

dette alltid er god politikk for å fremme FN-traktatens og folkerettens øverste målsetting om å forebygge krig og sikre fred, er en helt annen sak og kan i hvert enkelt tilfelle ikke «utledes» av folkeretten eller noen teori om politiske rettigheter. NATOs nærvær og praksis fra utsiden i Ukraina fra 2014, slik det korrekt beskrives av NATOs generalsekretær, Jens Stoltenberg, var utvilsomt medvirkende til at Minsk 2-avtalen, som var forpliktende etter folkeretten også for NATO med grunnlag i Sikkerhetsrådets resolusjon 2202 (2015), ble sabotert og bidrog til å øke konfliktnivået i borgerkrigen og med Russland. Tidligere tysk kansler Angela Merkel har i flere intervjuer bl.a. i *Der Spiegel* og *Die Zeit Magazin* (07.12.2022) pekt på at Minsk 2-avtalen var et «forsøk på å sikre Ukraina verdifull tid».⁶ Hva denne tiden skulle brukes til, har NATOs Jens Stoltenberg fortalt oss. Det siste diplomatiske framstøtet fra russisk side på å finne en politisk løsning, var forslaget i desember 2021 overfor USA (og EU) om forhandlinger om en ny sikkerhetsordning i Europa – et forslag USA nektet å diskutere. Washingtons og NATOs investeringer i borgerkrigen, som hadde lagt Minsk 2-avtalen død, var blitt for store til at de mulige gevinstene av dem, slik disse var kalkulert i desember, kunne skusles bort i en sikkerhetsavtale med Russland.

Venstresida og krigen

Krigen og den medfølgende ensretting av opinionen i Vesten og i Norge, er en utfordring for venstresida. De dominerende media behandlet krigen som startet den 24. februar nærmest som om den ikke hadde noen forhistorie i det forsterkede USA-hegemoniet som oppsto da de balanserende virkningene av Sovjetunionens nærvær forsvant.

Også på norsk venstreside har det vært vanskelig å ta innover seg dette større perspektivet som *Vardøger* her bestreber seg på å løfte fram, og hvilke konsekvenser dette har for forståelsen av folkerettens rolle i de mellomstatlige forhold for å sikre fred. Denne uklarheten bunner i at forståelsen av imperialismen er svekket som dreiningspunkt i den internasjonale, politiske orienteringen. Kunnskap om USAs «uendelige kriger» for en «regelstyrt internasjonal orden» og NATOs destruktive rolle i disse, er gått tapt. Så da krigen brøt ut 24. februar, framstod NATO, som venstresida tidligere oppfattet som en notorisk usikkerhetsallianse, nå som en sikkerhetsgarantist.

13. september 2022, da Ukraina med omfattende hjelp fra USA/NATO endelig viste større framgang på slagmarken, skriver *Klassekampens redaktør* at «det russiske angrepet bryter med internasjonal rett og ethvert ideal om en regelstyrt verden». At det russiske angrepet bryter med internasjonal rett, og at Ukraina har en rett til forsvar, er opplagt. Men avisa ser her internasjonal rett, folkeretten, og en regelstyrt verden som to alen av samme stykke. Denne sammenblandingen er symptomatisk for den gradvise svekkelsen av FN-systemet og dermed av folkeretten som har skjedd som følge av de nye

hegemoniske forhold. At også store deler av venstresida ikke ser motsetningen mellom en «regelbasert verdensorden» og internasjonal lov (folkeretten), er et utslag av det liberale hegemoniets fortellerstyrke etter oppløsningen av Sovjetunionen. Chas W. Freeman Jr. kommenterer «regelbasert orden» slik i «Om innflytelsessfærer»:

«Den nye 'regelbaserte orden' har ingen referanser til FN-pakten eller internasjonal lov... Den 'regelbaserte orden' forutsetter at USA og dets allierte i G- 7... støttet av noen få andre, helst tidligere kolonimakter, har autoritet til både å lage reglene og bestemme når og hvor de anvendes, og samtidig gjøre unntak for seg selv mens de påtvinger dem andre. 'Den regelbaserte orden' har til hensikt å bekrefte en global innflytelsessfære der det amerikanske primatet og overherredømmet blir symbolisert med det enestående og sammenhengende settet av regionale, verdensomspennende militære kommandoer...»

Da *New York Times* 28. september 2022 kunne melde at Pentagon setter opp en ny kommando for å effektivisere «sikkerheten» i Ukraina-krigen fra en base i Tyskland og slik lede sin dagsaktuelle *proxy war* for en «regelstyrt orden» derfra, var det en overtydelig illustrasjon av Freemans poeng.⁷

Politikere, diplomater og funksjonærer i den amerikanske sikkerhetspolitiske eliten har – til forskjell fra sine kolleger og avisredaktører i Europa – ingen problemer med å innrømme at dette dreier seg om en stedfortrederkrig *alt før* det var snakk om en ukrainsk, lovlig forsvarskrig mot et russisk, ulovlig angrep. Det gjorde lederen av den amerikanske kongressens komité for sikkerhet, Adam Schiff, tydelig da han to år tidligere, 22. januar 2020, uten liberale omsvøp oppsummerte rettssaken mot president Donald Trump slik: «*The United States aids Ukraine and her people, so that we can fight Russia over there, and we don't have to fight Russia here*».⁸ Det hadde vært en fordel for den sikkerhetspolitiske debatten og strevet for fred om dette faktum var bedre erkjent også her. Men ifølge den liberale versjonen er krigen et entydig forhold mellom angrep og forsvar, mellom frihet og totalitarisme, mellom demokrati og fascisme osv., tankefigurer skapt i *propagandakrig*.

Dette inventaret av ideologiske kampvåpen må settes i parentes, hvis vi ønsker innsyn i det som foregår. Da er det langt riktigere å si at dette er en *proxy war* mellom Russland og USA med EU på slep gjennom NATO, infiltrert i en krig mellom broderfolk, som følge av uoppgjorte konflikter mellom et «øst» og et «vest» i Ukraina etter Sovjetunionens oppløsning – den politiske instans som i 1922 først definerte Ukrainas grenser. Det var en borgerkrig som etter 2014 hadde kostet om lag 14 000 mennesker livet, de fleste russisk talende. Ukrainas forsvar for sin eksistens som sjølstendig stat og for sine grenser mot omverdenen blir nå bestemt av hvordan landet blir plassert i den ene eller andre innflytelsessfære og må balansere mellom dem. Tydeligere kan det ikke illustreres at en stats suverenitet ikke kan utledes av

dens blotte eksistens og isolerte sjølhevdelse, men er bestemt av dens plassering og gjensidige anerkjennelse i de mellomstatlige maktforhold.

Hva nå?

Hvordan kan denne krigen ende? Et russisk nederlag i krigen sammen med separatistene i øst vil være like farlig for verden som et amerikansk-NATO-ukrainsk nederlag; en amerikansk-NATO-ukrainsk seier like farlig som en russisk. Begge alternativene øker faren for eskalering mot storkrig og bruk av atomvåpen. Krigen må avsluttes med et kompromiss som er levelig for alle parter, inkludert folkegrupper og regioner i Ukraina som har vært i konflikt med hverandre, og legge grunnlag for en ny, *europaisk* sikkerhetsordning. Men vil USA/NATO «tåle» et kompromiss? Vil Russland «tåle» det? Vil Ukraina «tåle» det?

Den sosialistiske delen av venstresidas oppgave er uansett å arbeide for dette kompromisset. Krigen er et vitnemål om at krig og okkupasjon medfører uakseptable kostnader også ut fra en rent realpolitisk kalkyle. Venstresida må holde fast ved at angrepskrig ikke er et legitimt middel for å nå politiske målsettinger. Det gjelder ikke bare Russlands, men like mye Vestens «uendelige kriger» og intervensjoner for en «regelbasert verdensordning». Dette heftet av *Vardøger* inneholder bidrag til forståelse og begrunnelse av dette standpunktet.

*

Vardøger 37 VÅR NABO I ØST – RUSSLANDS MAKT OG AVMAKT (2018) og *Vardøger* 39 USAs HEGEMONI MELLOM GLOBAL MISJON OG INDRE OPPLØSNING (2022) kan i ettertid leses som «forberedelser» til *Vardøger* 40. Nr. 37 kan dels leses som en diagnose på noen av Russlands problemer som er kommet klarere til syne etter 24. februar. Nr. 39, der artiklene er skrevet før krigsutbruddet, minner om at USA har sine egne interne problemer som kan få innenlandske sosiale og politiske følger som følge av USAs krig i Ukraina, med internasjonale ringvirkninger.

Planleggingen av det heftet du nå holder i hånden, startet kort tid etter Russlands invasjon den 24. februar 2022. Angrepet signaliserte at vi stod ved et historisk vendepunkt i en omfattende kamp om innflytelsessfærer primært mellom en USA-dominert sfære med NATO som USAs overføringsreim, og en russisk. Spørsmålet om krig eller fred har en påtrengende aktualitet ikke minst for fredsnasjonen Norge som med sine våpenleveranser til den ene parten og med sin deltakelse i opplæringen av ukrainske soldater deltar som med-kriger i denne konflikten ifølge jurist og folkerettsforsker Cecilie Hellestveit.⁹

Vardøger-seminaret på Sørmarka 22. - 23. april 2022 hadde fire innledninger til diskusjon om krigen med Jørn Holm-Hansen, Marielle Leraand,

Arne Overrein og Ola Tunander. Disse innledningene er utgangspunkt for artiklene deres i dette heftet. Seinere er flere andre forfattere kommet til med egne bidrag.

Heftet begynner med Melles artikkel «Nedteljinga til krig i Ukraina: geopolitisk perspektiv på ein varsla storkonflikt» som viser hvordan konflikten mellom Vesten og det nye Russland etter oppløsningen av Sovjetunionen la grunnlaget for krigen. Sjøl om krigen kom overraskende for mange, var den ikke uventet for de som kjente øst-vest-konfliktens historie på bakgrunn av de stadige utvidelsene av NATO mot Russland i strid med løftet avgitt mellom Sovjetunionen og USA/NATO som forutsetning for samlingen av Tyskland.

I «Vår vei til atomkrigen» viser Ola Tunander hvordan konflikten fra Sovjetunionens oppløsning, og særlig med den interne krigstilstanden fra 2014 og utviklingen av krigen etter 24.02., leder opp mot en stadig mer tilspisset situasjon der spørsmålet om muligheten av en krig med bruk av atomvåpen ikke lenger bare er en militær tenkeøvelse, men en *reell* mulighet vi må ta inn over oss.

I «Broderfolkene, krigen og NATOs lange arm» drøfter Arne Overrein likheter og forskjeller i Russlands og Ukrainas oligarkisk-politiske systemer. Den ukrainske varianten har en mye svakere sentralmakt enn den russiske og det har gitt en åpning for fascistisk innflytelse fra relativt små politiske grupperinger og hvordan dette tidlig begynte å undergrave Zelenskijs politiske intensjoner om å finne en løsning med Russland på den interne konflikten. Åpningen for en løsning i samsvar med Zelenskijs opprinnelige mandat var i realiteten lukket lenge før det russiske angrepet. Sett fra folkenes perspektiv er denne krigen meningsløs, og de har intet å vinne ved å føre den til «endelig seier».

I «Eurasianisme som legitimering av en russisk innflytelsessfære» viser Jørn Holm-Hansen denne «ismens» utvikling fra omkring 1920 og hvordan den i dag, tilpasset regimets behov, fungerer som en bredspektret begrunnelse – historisk, politisk, økonomisk og kulturelt – for en russisk innflytelsessfære og bidrar til å rettferdiggjøre Russlands bruk av militær makt for dette formålet. Eurasianismen fungerer som en ideologisk overbygning til intern bruk i Den russiske føderasjonen og dens nærmeste allierte for hvorfor visse deler av det eurasiske kontinentet bør finne sammen i én statsdannelse eller i et tett samarbeid, ledet fra Moskva.

Krig utløser alltid krig om krigens sannhet – et politisk, moralsk og ideologisk engasjement. I «Hva med whataboutism?» retter Marielle Leraand søkelys på Ukraina-krigens debattklima og forsvarer bruken av å stille det utfordrende motspørsmålet «men hva med ...?» når krigens sammenheng underslås. Vestens dobbelmoral avdekkes når hun setter krigen inn i sin faktiske, globale sammenheng med utfordrende motspørsmål. Beskyldninger om «whataboutism» går nettopp ut på å fornekte denne strategiske sammen-

hengen og er forsøk på å isolere kritiske røster og slik vinne krigen om krigen.

I «Krigen om krigen» følger Sigurd Allern opp med en dokumentasjon av hvordan nyhetsmediene også i Norge blir redskaper i strategiske og taktiske propagandakampanjer og hvordan kravet om «samstemmighet» i de store mediene setter seg igjennom. I krig og internasjonale konflikter er forventningene om politisk konsensus i forsvars- og sikkerhetspolitikken spesielt sterke. Offiserer og eksperter knyttet til forsvaret og militære institusjoner får blomstringstid som spesielt autoritative kilder. Debattklimaet blir mer hatsk mot meningsavvik, rommet for ytringer blir trangere.

I «Fredsbevegelsen i Norge» etterlyser Bodil Chr. Erichsen det fredspolitiske engasjementet som tidligere preget venstresida og SV. En skulle tro at USAs/NATOs mange kriger *out of area* etter Sovjetunionens oppløsning ville stimulert fredsbevegelsen, men det motsatte har skjedd. En historisk refleksjon over dette er nødvendig, slik denne artikkelen legger opp til med en gjennomgang av fredsbevegelsens historie.

Siden SV er det partiet som har sterkest historisk tilknytning til fredsbevegelsen, har vi intervjuet SVs talsperson i forsvars- og sikkerhetspolitiske saker og medlem av Utenriks- og forsvarskomiteen i Stortinget, Ingrid Fiskaa, om hennes oppfatning av situasjonen etter Russlands invasjon 24.02..

Arne Overrein sammenlikner i «NATO-motstanden den gang og i dag» argumentasjonen mot norsk medlemskap i NATO særlig omkring 1949 da landet ble medlem av militæralliansen og de første årene etter. Motstanden «den gang» var mer tverrpolitisk enn i dag og strakk seg langt inn Arbeiderpartiet og et stykke inn i den borgerlige leir. En fellesnevner for NATO-skepsisen på tvers av blokkene var frykten for at Norge kunne bli trukket inn i konflikter som ikke hadde noe med forsvaret av landet å gjøre – en sikkerhetspolitisk skepsis *på tvers* og som i dag er forsvunnet.

Chas W. Freemans artikkel, datert 9. mars 2022, «Om innflytelsessfærer» poengterer at innflytelsessfærer ikke er noe vi kan velge å akseptere eller forkaste, men er maktpolitiske realiteter som statene og deltakerne i den offentlige debatt må forholde seg til enten de liker slike sfærer eller ikke. Under kolonialismen praktiserte stormaktene sin innflytelse i hovedsak gjennom direkte administrasjon av sine kolonier, mens den i dag formidles som maktforhold på ulike nivåer, politisk, økonomisk, militært, kulturelt osv., mellom folkerettslig suverene stater. En viktig årsak til at folkeretten og FN-systemet i dag er svekket sammenliknet med tida under «den kalde krigen», er at den underliggende, strukturerende maktbalansen mellom Sovjetunionen og USA er forsvunnet, forsøkt erstattet av en liberal, regelbasert verdensorden med forankring i USAs globale makt, noe som blir særlig tydelig gjennom krigen i Ukraina.

I «Krigen, NATO og venstresida» drøfter Hans Ebbing SVs og Rødts rolle og avmakt i den politiske situasjonen og SVs forestående avklaring om

NATO. Fra og med krigen mot Jugoslavia i 1999 har NATO vært USAs viktigste redskap i kampen for en «regelstyrt verdensorden» slik også krigen i Ukraina viser. Heftet avsluttes med en kommentar av samme forfatter til Chas W. Freemans filosofi om diplomati og det diplomatiske språket som en integrert del av statens manøvreringer, dens *statecraft*, slik denne filosofien kommer til uttrykk i bl.a. boka *Arts of Power* og «Om innflytelsessfærer».

Alle artiklene i dette heftet unntatt den av Chas W. Freeman, Jr. er ferdigstilt i perioden september – november 2022.

Bergen 12. desember 2022.

NOTER

- 1) I et intervju 12.06. i Kultaranta, Finland https://www.nato.int/cps/en/natohq/-opinions_196300.htm?selectedLocale=en
- 2) Norsk utgave *Ekstremismens tidsalder. Det 20. århundrets historie*, Gyldendal Oslo 1997, s. 562.
- 3) Hobsbawm s. 587
- 4) Se *Vardøger* 37 (2018) «Vår nabo i øst – Russlands makt og avmakt»
- 5) [https://en.wikipedia.org/wiki/Wolfowitz_Doctrine#Doctrine_articles\[6\]](https://en.wikipedia.org/wiki/Wolfowitz_Doctrine#Doctrine_articles[6])
- 6) Hva denne ble brukt til, kommenteres også av Scott Ritter i Consortium News, <https://consortiumnews.com/2022/12/05/scott-ritter-merkel-reveals-west-duplicity/>
- 7) Basen blir plassert i Wiesbaden i Tyskland og har et personell på 300. <https://antibellum679354512.wordpress.com/2022/11/16/germany-new-pentagon-joint-forces-hq-to-meet-ukraines-near-term-needs-on-the-battlefield/>. Chas W. Freeman brukte tidlig formuleringen om at denne krigen dreide seg om å bekjempe Russland «til den siste ukrainer». Se: <https://thegrayzone.com/-2022/03/24/us-fighting-russia-to-the-last-ukrainian-veteran-us-diplomat/>
- 8) <https://www.thenewcivilrightsmovement.com/2020/01/so-we-dont-have-to-fight-russia-over-here-schiff-delivers-powerful-statement-to-senators-in-trump-impeachment-trial/>. Demokratene i Kongressen beskyldte Trump bl.a. for å ha skadet USAs sikkerhetsinteresser i Ukraina.
- 9) https://www.nrk.no/urix/forskere-uenige-om-norsk-vapenleveranse-gjor-oss-til-medkrigere_-1.15874088.